

Меч – символ Божого гніву, а *ліра* (музичний інструмент М.В.) – символ Богохвалення, *золота палиця* – символ сили, крилаті амури, птахи, дельфіни, *гірлянди квітів* – райський світ, полум'я свічки – символ вічної сили християнської віри. *Квадрат* – символ землі, *куля* – символ вогню, *ромб* – символ слави, *трикутник* – око, *сонце* – символ Христа, *місяць* – символ Діви Марії, *німб круглий* – символ святості, *німб квадратний* – символ землі, знак смертних людей, *Тайна Вечеря* – тайна причастя, священний прообраз «трапези любові» [4]. Знавці такого роду мистецтва давно зауважили, чим більше наповнене зображення символічним підтекстом, тим сильніше воно сприймається людиною, як щось давно знайоме і очікуване свідомістю і сприймається як радісна вістка із різних глибин буття.

Отже, основна суть символічного зображення дуже сильно впливає на свідомість і духовне життя людини, адже побачене зберігається у підсвідомості кожного з нас, тому й зрозуміло, що ікону бачимо в Церкві очима, душею і серцем, і пам'ятаємо зображене на ній протягом усього свідомого життя.

Література

1. Іконопис // Жолтовський П. Український живопис XVII–XVIII ст. – К., 1978. – С. 9–117.
2. Історія світової та української культури: Підручник для вищ. закл. освіти / В.А. Греченко. – К.: Літера ЛТД, 2002. – С. 236–254, 271–303.
3. Кравич Д.П., Овсійчук В.А. Оповідь про ікону, Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – С. 33–59.
4. Степовик Д. Історія української ікони X–XX століття / Степовик Дмитро – К.: Либідь, 1996. – С. 21–63, 211–245.
5. Уманцев Ф.С. Мистецтво давньої України, Історичний нарис. К.: Либідь, 2002. – С. 49–109.

УДК [37.016:780.616.432]:159.954

О.Г. Куцан, С.Г. Чепіга,
викладачі Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

РОЗВИТОК МУЗИЧНО-СЛУХОВИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ФОРТЕПІАННОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню поняття музично-слухових уявлень як форми музичного мислення, охарактеризовано різні види музичного слуху та обґрунтовано значення розвитку різних видів музичного слуху у формуванні музично-слухових уявлень.

Ключові слова: музично-слухові уявлення, музичний слух, музичне мислення, індивідуальне фортепіанне навчання.

Постановка проблеми. Інструментально-виконавська підготовка майбутнього учителя музики складає одну з найважливіших проблем, які постають перед сучасною вищою школою в галузі музично-педагогічної освіти. В процесі індивідуального фортепіанного навчання особливої актуальності набуває проблема розвитку музично-слухових уявлень студента як основи його музичного мислення.

Для художнього втілення музичного образу на інструменті, піаніст-виконавець спочатку створює його «в голові» з усією деталізацією драматургічного розвитку та піаністичних виконавських засобів. Проте часто студенти-піаністи виконують вивчені музичні твори досить механістично, ідучи швидше за відпрацьованими рухо-моторними навичками без належного слухового контролю, що позбавляє їх виконання ознак творчості і демонструє недостатній рівень музичного мислення. Вирішення цієї проблеми вимагає уваги до питання розвитку музично-слухових уявлень.

Стан дослідження. Проблема музичного мислення залишається в центрі уваги досліджень педагогів та музикознавців. Психологічні аспекти розвитку музично-слухових уявлень представлені в дослідженнях Б.М. Теплова, В.В. Медушевського, О.П. Рудницької, О. Костюка, О. Ростовського. Проблеми фортепіанного виконавства та процесу індивідуального навчання висвітлені в працях сучасних вчених Н. Гуральник, О. Щолокової, Н. Қашкадамової, В. Шульгіної, Т. Воробкевич, О. Бурської.

Мета статті – розглянути музично-слухові уявлення як форму музичного мислення та обґрунтувати значення розвитку різних видів музичного слуху для формування музично-слухових уявлень у процесі фортепіанної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Музично-слухові уявлення є важливою складовою психофізіологічного процесу музичного мислення. Як складова музичних здібностей, музично-слухові уявлення забезпечують здатність виконавця довільно викликати в уяві частини музичного твору, чути та проспівувати мелодію внутрішнім слухом, а також здатність запам'ятовувати музичний твір та відтворювати його.

Б.М. Теплов розглядав музично-слухові уявлення як один із компонентів музичного слуху. Автор доводить, що в основі музично-слухових уявлень лежить сприймання звуковисотних і ритмічних співвідношень між звуками, оскільки «в музиці основним «носієм смислу» є звуковисотний розвиток» [4, с. 42].

Звуковисотний слух він вважає музичним слухом у вузькому розумінні. В широкому значенні поняття музичного слуху включає в себе мелодичний, гармонічний, тембровий, динамічний, поліфонічний слух. Кожен з видів музичного слуху являє собою різні види слухових відчуттів, які знаходяться у взаємодії, але кожен з них має свої особливості розпізнавання музичної тканини.

Навчання студента в класі фортепіано передбачає розвиток усіх видів музичного слуху. Формування виконавських навичок студента має опиратися перш за все на звукову сферу, на вміння створювати детальне внутрішнє слухове уявлення як про окремі деталі музичного твору, так і про твір в цілому. Диференційований розвиток кожного із видів музичного слуху передбачає

постійне звернення до слухової активності студента в роботі над елементами музичної тканини.

Мелодичний слух — це здатність сприймати, впізнавати і відтворювати мелодію. Як зазначає Т. Воробкевич, в музично-педагогічній практиці мелодичний слух іноді прирівнюється до звуковисотного, хоча насправді це поняття більш багатогранне. Мелодичний слух піаніста-виконавця — це здатність виразно, повно і переконливо розкрити зміст музичної думки, викладеної одноголосно. В цьому випадку мелодія сприймається не просто як ряд звуків, а як ряд інтонацій, що визначають її зміст і настрої [2].

Саме робота над виразністю інтонування на фортепіано є наріжним каменем у процесі навчання студента-піаніста. Студент має вміти по-різному відтворювати на інструменті вузькі та широкі інтервали в мелодії, відчувати інтонацію дисонансу чи консонансу. В основі інтонування на фортепіано лежить вокально-мовленнєвий досвід: навички внутрішнього інтонування, вміння оспівувати окремі мелодійні звороти, порівнювати їх з мовними та вокальними фразами. З метою наближення музичної інтонації до мовної застосовують метод «підтекстовки». Цей метод поліпшує артикуляцію, тому що якість звуковидобування залежить від того, як «проговорюються» звуки. Крім того, текст часто створює виконавцю настрої, який впливає на інтерпретацію, допомагає зробити її художньою та яскравою. Також важливе усвідомлення студентом артикуляційних штрихів, які допомагають створювати відтінки в дрібних інтонаційних зворотах мелодії.

Успішні результати в розвитку мелодійного слуху приносять використання піаністами прийомів із вокальної педагогіки. Музична фраза на фортепіано прозвучить більш природно, якщо проаналізувати її з позиції вокального виконавства: де потрібно взяти дихання, як повинна починатися фраза — на повному диханні або із затакту. Метод «вокалізації» мелодії допомагає також в інтонуванні великих інтервалів, коли ноту треба «дістати», «вийняти», «дотягнутися», подолавши відстань.

Важливе значення для формування музично-слухових уявлень має розвиток так званого «горизонтального слуху» — здатність охоплювати мелодійну лінію цілісно, відчувати зв'язок між мелодійними структурами, вміння об'єднувати їх «арками», будувати «хвилі розвитку». Для об'єднання окремих частин в єдину музичну форму важливо вміти не лише виявляти будову (початок — розвиток — кульмінація — спад) кожної фрази, а й усвідомлювати смислові та емоційні зв'язки між ними.

Гомофонно-гармонійний склад фактури в багатьох фортепіанних творах сприяє формуванню гармонічного слуху у піаністів з самих перших кроків. По мірі ускладнення репертуару, завдання розвитку гармонічного слуху набуває все більшого значення: ладове та гармонійне забарвлення підкреслює інтонаційну виразність кожного елемента мелодії, чутливість до ладо-тональних співставлень та модуляцій впливає на сприймання як мелодії, так і фактури в цілому, що в сукупності сприяє формуванню більш глибоких музично-слухових уявлень при розучуванні музичних творів.

Недоліки розвитку гармонічного слуху часто проявляються в роботі над творами кантиленного характеру: там, де акомпанемент рухається гармонійними фігураціями, студенти часом втрачають відчуття гармонійної вертикалі та переходів гармонії. Тому в процесі роботи корисно іноді видозмінювати фактуру супроводу на акордову, щоб «почути» гармонію, її забарвлення, темброві особливості, колорит звучання, художню виразність.

Тембро-динамічний слух складає одну з найвищих форм музичного слуху. Фортепіано — інструмент досить потужний для виявлення тембро-динамічних можливостей звучання, тембр і динаміка є важливими засобами виразності піаніста-виконавця, тому розвиток тембро-динамічного слуху — одне з найважливіших завдань у фортепіанній підготовці студента. Слухові уявлення студента про динамічний розвиток музичного твору дають можливість співставляти різноманітне звучання по горизонталі та по вертикалі, відтворюють в уяві характер динамічного розвитку (плавне наростання чи спадання звуку, «хвилі» в звучанні, «пласти» тощо), фіксують внутрішні відтінки звучання. Чим витонченішими є слухові уявлення студента про нюанси звукового спектру, чим краще він відтворює переливи градацій звуку — тим досконалішим буде його виконання.

Розвиток тембрового слуху у студентів на заняттях фортепіано служить в першу чергу виявленню барвистості в звучанні. Звук рояля може бути безкінечно різноманітним — теплим, прозорим, колючим, м'яким, блискучим, притемненим тощо. Відтворення потрібного тембрового забарвлення звуку вимагає пошуку відповідного дотику до клавіш. У цьому процесі вирішальне значення має уява. Тому велике значення в розвитку тембрового слуху має слово педагога, словесна характеристика забарвлення тембру, яскрава метафора, влучне порівняння. Вдала образна асоціація, знайдена педагогом, сприяє витонченню тембро-динамічних уявлень студента, робить їх більш диференційованими. Яскраві темброві уявлення спонукають виконавця до пошуку різноманітних звукових барв шляхом відбору найбільш доцільних виконавських прийомів і піаністичних навичок. Володіння широкою палітрою забарвлення звуку на фортепіано, величезним динамічним діапазоном збагачує піаністичні засоби виконавця, сприяє більш художньому відтворенню музичного образу.

Унікальні умови для розвитку музично-слухових уявлень забезпечує робота над поліфонічними творами. Процес навчання гри на фортепіано створює унікальні можливості для розвитку поліфонічного слуху завдяки багатоголосій природі самого інструмента. Перед студентом постає завдання вміти у своїй уяві розділяти музичну тканину на голоси і постійно чути звучання в цілому. Характерне для поліфонії неспівпадання границь фраз, ліній розвитку голосів, кульмінаційних точок в окремих інтонаціях розвиває у виконавця одразу багато необхідних навичок. Співставлення звучань голосів із звучанням різних інструментів, співочих голосів, хору, а також проспівування окремих ліній голосоведення сприяє тому, що слух стає сприйнятливим саме до тембрової характеристики голосів, поліфонічна тканина сприймається як своєрідна партитура з неповторністю і характерністю звучання кожного голосу. Робота над

завданнями поліфонії задіює внутрішній слух, тренує вміння чути «горизонталь» одразу декількох планів, розвиває рухо-моторні навички виконання як горизонталі, так і вертикалі музичної тканини. Активізація слухових поліфонічних уявлень студента розширює межі його музичного сприйняття, дозволяє вкладати більш глибокий виконавський зміст у виконання поліфонічних творів.

Говорячи про розвиток музично-слухових уявлень, слід відзначити їх зв'язок із зоровими та рухо-моторними уявленнями. Зорові образи, які виникають у процесі виконання, часто носять асоціативний характер, вони виникають на основі чуттєвого досвіду особистості та стосуються художньої сторони виконання. Проте здатність до яскравих зорових уявлень часто допомагає суто технічному засвоєнню твору: вміння перенести з нотного тексту на клавіатуру малюнок технічного пасажу, окремих мелодійних фігур, акордів тощо пов'язує зорові образи із слуховими. Зорові уявлення малюнку на клавішах також сприяють формуванню піаністичних прийомів та мають значення для розвитку техніки піаніста.

Рухо-моторні уявлення найтіснішим чином пов'язані зі слуховими та зоровими уявленнями. Багато видатних піаністів не раз висловлювалися про значення рухо-моторних уявлень у формуванні фортепіанної техніки. Так Й. Гофман писав: «Розумова техніка передбачає здатність скласти для себе чітке внутрішнє уявлення про пасаж, не вдаючись до роботи пальців. Подібно до того, як кожен рух пальця визначається спочатку в голові, пасаж теж повинен бути повністю складений в думці раніше, ніж він буде випробуваний на фортепіано» [1, с. 28].

Підтвердженням цієї думки є загальновідомий факт з практики викладання гри на фортепіано: рухо-моторні уявлення формуються навіть тоді, коли на занятті викладач не грає, але багаторазове прослуховування гри студента, співучасть у виконанні сприяє тому, що нотний текст та технічні пасажі вкладаються у свідомості і в пальцях педагога майже без тренувань. Тому в роботі над технічними проблемами доцільно застосовувати не лише методи фізичних вправ, а й працювати з внутрішніми уявленнями, розвивати у студента здатність до «внутрішнього програвання», встановлювати зв'язок слуху з моторикою таким чином, щоб слухові уявлення «виховували» руку піаніста.

Отже, в роботі над музичним твором перед студентом стоїть завдання постійного слухового контролю за власним виконанням. Слухаючи себе, піаніст порівнює реальне звучання з тим, якого бажає досягти, оцінює отриманий звуковий результат та шукає інші, нові виконавські засоби для досягнення мети. Безперервне повторення цього циклу дій постійно стимулює студента до подальшої піаністичної роботи, пробуджує його уяву та породжує творчу ініціативу. На цьому шляху удосконалюється розуміння музичного образу в цілому, емоційне сприймання твору стає більш яскравим, слухові уявлення — більш окресленими та глибокими. Слуховий самоконтроль при цьому включає в роботу всі види музичного слуху. Добре розвинений музичний слух та сформовані внутрішні музично-слухові уявлення дають можливість студенту краще і точніше розрізнити тонкощі власного виконання, визначають здатність сприймати всю

багатогранність звучання музичної тканини, вміння логічно та виразно вибудовувати звукове оформлення музичного твору.

Висновки. Таким чином, музично-слухові уявлення складають фундамент музичного мислення студента, демонструють рівень його музичного інтелекту в цілому. Музично-слухові уявлення є невіддільним компонентом музичного слуху в широкому розумінні, вони тісно пов'язані з зоровими та рухо-моторними уявленнями. Розвиток музично-слухових уявлень підносить мислення студента на художньо-виконавський рівень, що є обов'язковою вимогою до інструментально-виконавської підготовки майбутнього спеціаліста в процесі індивідуального фортепіанного навчання.

Література

1. Бирмак А. О художественной технике пианиста / А. Бирмак. — М.: Музыка, 1973. — 140 с.
2. Воробкевич Т.П. Методика викладання гри на фортепіано / Т.П. Воробкевич. — Львів: ЛДМА, 2001. — 244 с.
3. Гаркуша Л.І., Економова О.С. Формування професійних навичок і вмінь студентів на заняттях з основного музичного інструмента (фортепіано) : навчально-методичний посібник / Л.І. Гаркуша, О.С. Економова. — К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. — 100 с.
4. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Психология музыки и музыкальных способностей: хрестоматия. — Мн. : Харвест, 2005. — 720 с.